

È-LO LÈ STAT ITALIAN CONTRA 'L PIEMONTEIS?

Second mi, lè stat italian a l'è nen contra 'l piemontèis, ma a peul gnanca fé gnente a pro dël piemontèis. S'i pense ch'i disa na fo-lajrà, i vorerìa arcordé doe definission ëd dialet e lenga ch'a podran giutene a 'nviaré 'l dèscors a rësguard dël piemontèis e 'd soa tùa.

A-i é na "siensa", la sòciolenghistica, ch'a studia l'usagi dle lenghe ant la sossietà. An sòciolenghistica ij dialet a son lenghe che, a rispet ëd n'àutra, a l'han un ròl diferent e pì bass: a son dovrà antècà e an tute j'atività nen ufissiaj.

Che ij dialet a sio pì o meno diferent da la lenga a conta gnente, e gnanca ch'a sio parlà da la magioransa o,

magara, fin-a da tuti: la pì gran part dij pais dël mond a l'ha na lenga ch'a l'è motobin diferenta dai dialet; a peul fin-a rivejè che squasi gnun a parla la lenga ufissial e che tuti a parlo un o pì dialet (a l'è 'l cas dij pais african, e nen mach, andoa che la lenga ufissial a l'è 'l fransèis o l'angleis).

Èdcò che ij dialet a l'è na scrittura e fin-a ch'a l'è na literatura a l'ha gnun-a anportansa. Lòn ch'a conta a l'è la posission rëssiproca con la lenga.

A-i é peui n'àutra "siensa", la lenghistica, ch'a studia le lenghe senza pijé an considerassion la situassion dël pais e dij pòvròm ch'a jè stan; an

lenghistica as peul ëstudiesse na lenga senza parlant (ël latin) o con pòche desen-e 'd parlant (coma la pì part dle lenghe dël Ters Mond). Ij lenghista a fan soens a menodla diferensa fra dialet e lenga, ma, s'a deuvro "dialet", a lo fan con 'sta definission: varietà 'd lengagi ch'a son diferent fra 'd lor, ma nen a basta da 'npedì la comunicassion fra coj ch'a jè parlo.

S'i vardoma la situassion an cola cita part del pianeta ch'a l'è ciamà, convensionalment, Italia, a l'è ciàir che tuti ij "dialet" a son dialet për la sòciolenghistica (tuti as deuvro o as deuvro nen ant le mideme situassion). Cheidun a l'è 'dcò 'n dialet për la lenghistica coma 'l roman: i podoma comprende ij film neorealista italian, parlà an roman, senza tròpi sfòrs, (se peui an fasa 'dcò tant piassi felo a l'è n'àutr dèscors). Ma a l'è malfé fortì che 'l piemontèis (ma 'dcò 'l sard, ël ladin e via fòrt) a l'è 'n dialet për la lenghistica.

Ch'a-i sio 'd lenghista che an-belessì an Piemont a faso finta 'd nen ancòrzësne a l'è tut n'àutr cont: gent pì seria, coma coj ch'a fan seurte 'l "catalògh" antèrnassional dle lenghe dël mond, "ETHNOLOGUE", (gent

ch'a l'ha 'l boneur ëd vive ant ël Texas, e donch a deuv nen mangé la mnesta dlè stat italian) ëd "lenghe vive" an Italia a na conta 30! (edission ch'a fa 11, dël 1988, dal feuj 377 al feuj 380).

Miraco a esagero fin-a 'n pòch.

Lòn che, soens, ant le scòle e ant j'università an diso nen a l'è che 'n dialet, për la sòciolenghistica, a peul ëvni na lenga, e na lenga a peul ëvni 'n dialet, s'a cangio lè situassion sossiaj e politiche; se j'italian, për maleur, a l'avèisso vagnà l'ultima guèra, ancheuj, forse, l'albanèis o 'l maltèis a sarìo parlà an region italian-e e a sarìo 'd dialet, e la lenga ufissial dl' Etiopia o dla Somalia a sarìa 'ncor l'italian.

Lè stat a l'ha gnente contra ij dialet: për definission ël dialet a l'è na varietà ch'a esist con ëd ròj diferent e pì bass che la lenga. Se lè stat a fussa contra ij dialet a proibirìa le canzon, ij film e le poesie an dialet che, për contra, a esisto e a son franch nen "soverive".

Lè stat a peul fin-a dovré ij dialet për mosté la lenga (com' a fasia 'l fassism), e a peul lassé studié ij dialet (coma lè stat italian a l'ha sempe përmettù 'd fè); lòn ch'a peul (e a veul)

nen fè a l'è 'd cangé ij dialet an lenghe.

Lè stat italian, peui, a sò achit, a l'ha nen trovà 'd lenghe ch'a l'ha cangià an dialet, ij dialet d'ancheuj a-j' ero dialet ëdcò ant l'eut-sent e fin-a prima.

Lè stat a peul ëspantié na lenga (ma mach un-a!), con lè scòle, e via fòrt. Se an ëspantiand la lenga ij dialet a dèscomparisso, sòn a l'è mach na conseguensa natural dl'assion ëd lè stat. A l'è vèra che ij napoletan a deuvro sò dialet pì che ij piemontèis (e d'àutri), ma mach coma conseguensa 'd na pì bassa scolarità dla popolassion: ël napoletan a l'è dovrà coma dialet, nen coma lenga.

Lè stat, për contra, a l'ha tant, tut, da dì e da fé contra la presensa 'd pì che na lenga an sò interior. Për mi sossì a l'è mach normal: minca stat a l'è contrari a le diferense; lè stat italian, peui, ch'a l'è stait fàit su fundamenta de-boj (për dè pòch) a l'ha pì 'd na rason për esse contra a tut lòn ch'a l'è diferent.

Dovré 'n dialet coma dialet a veul mach dì che lè stat a l'è ancor nen ariessù a crasé tute le diferense: a l'è n'avit a lè stat a fé 'd pì. Se 'n napoletan a deuvra sò dialet a fa gnente 'd dròlo; ma se 'n piemontèis (ma 'dcò 'l sindich ëd Napoli, che

l'italian a lo sa) an podend dovré l'italian, a decid ëd dovré 'l piemontèis (o 'l napoletan), e, dzortut, a lo deuvra coma lenga (a la comun-a o a la region, ant le scòle o ant ij tribunaj, e via fòrt), sossì a l'è soversiv. E i podoma nen, seriament, ciaméje a lè stat d'aceté o dè spantié la soversion!

Còs' a vanta fé për cangé 'l piemontèis an lenga? Andé an ciamand a lè stat italian la limòsna 'd na lege ("fene na lege cita cita për ël piemontèis, na legiòta comsèssia, e peui i staroma ciuto, sagineve nen mon-sù"....) a smija esse sempe staita la passion dij piemontesista. Vaire "Mossion për ël piemontèis, lenga d'Euròpa" a l'han (i l'ave, i l'oma) sòtsignà? E s'a-i é ancor cheidun ch'a-i chërd, ch'a lesa "Leng-a e politica" an sël numer 10 dël 97 d'Assion Piemontèisa... (e parèj i l'hai 'dcò fàj-jè bon-e al diretor).

A sarìa già cheicòs che tuti a l'avèisso ciàir che dovré 'l piemontèis coma lenga a l'è politich e a l'è soversiv, (ant ël sens ëd "contrari a j'antèresse dlè stat").

E a vanta avèj ciàir ëdcò che lè stat - e dzortut col italian- a podra mai fé gnente për nojàutri. I soma noi a dovèjlo fé.

Mauro Tòsco

ÈL CANTON ÈD NATO

L'EURÒPA A RIJ PARÈJ

Disordinà

« Papà! Andoa ch'a son ij Carpazi? »

« Ciamje a toa mare. A l'è chila ch'a stërma sempe tut! »

Limitassion

An Sudafrica 'n mòro con na ramassa e 'n sigilin a fà për intré an cesa. Èl preive sla pòrta a-j dis con bel deuit:

« It lo sas... ij mòro a peulo nen intré ant la cesa dij bianch! »

« Ma mi i vado mach a polidè! »

« Ah, bin!... Ma s'it ciapo a preghé... guai a ti! »

Can plebeo

« Mé can a l'ha 'l "pedigree" »

« E cò a l'è? »

« A sarìa com a dì "l'erbo genealògich! »

« Èl mé, për contra, a pissa contra tuta sòrt ëd piante! »

Maneuvre

Na madamin, mentre ch'a-i son le manovre, a va a caté ant ël pais e quandi ch'a dev torné a ca 'n soldà a veul nen fela passé an sël pont përchè a dis ch'a l'è sautà.

Chila a va dal sergent ch'a l'è lì davzin e a-j dis:

« Sergent! Col soldà là a l'è mat! Ch'a pensa ch'a veul nen feme passé sël pont përchè a dis ch'a l'è sautà! »

« Mi i na sai gnente!... Mi i son mòrt tre ore fà! »

An Banca

Na veja campagnin-a, magna Ginòta, a va an banca a 'ncassé n'assegn.

As presenta a lè sportel e a buta l'assegn bin dèstendù dèdnans al cassié.

« A vanta ch'a lo gira! » a-j dis ël cassié e chila, pronta, a lo vira sòtzora.

« Nò! - a j'arpet ël cassié - a vanta ch'a lo sotsigna daré, istess coma ch'a fa an sle lire! »

E magna Ginota, bagnà 'l crijon con la lenga, a scriv a sël sech con soa bela scrittura rionda « tanti bej basin da magna Ginòta ».

Nato Canin

SAVUJ ASTESAN

A NÒSTRA CA PARÈJ DÈ STRANGÉ

A l'è 'l di 'd San Steo. Ancamin ch'i travajo ansetà a me taulin, da na radiolin-a am riva la vos fòrta e s-clin-a dël Papa, miraco l'arpetission ëd lòn ch'a l'ha dit jer, di 'd Natal.

Da vàire i lo sentìa pì nen, e àura i nòto che sò italian a l'è dventà motobin bon. A më smija 'd sente la vos ëd n'òm lombard-piemontèis ch'a s'-'sprim an italian.

Donca, a ven da capì, un polach ch'as buta a parlé italian a lo parla tan-me n'òm padan; n'arvangia lenghistica neolatin-a dij nòstri di che, franch co-

ma tant temp andarera, a pòrta a pronunsié l'italian aporé parèj ëd com a ven esprimù da 'd boche fanch-provensale, ossitan-e, piemontèise e padan-e, visadi lombarde, emilian-e, romagneule e via fòrt, an contrapossion ëd com'a lo pronunsiò le gent ëd rèis italice - da l'Ombèr a l'Osch e ancor pì a mesdi - popolassion ëdcò lor coma cole già dite - a rabatesse për esprimse ant un lengagi medi, toscanegiant, fabricà a pòsta e donca gram për tuti, malasèivol, dificoltos (a basta sente l'italian ufissial parlà da

la radio-TV, gavà 'l cine ch'a l'è mach pì dialetal), contut genit emblema d'italianità s'as considero le diferente culture dle gent ch'a l'han componù (a fòrsa la Nassion).

A parte dai solon ëd la leugna Academia dël Brèn fin-a a l'ultima magistin-a "tajacan-a" rivà ant na nòstra prima-mignin d'ancheuj, a l'è fortisse e as fortiss na pronunsià dl'italian che giusta la midema magistra e soa Gent a deuvro nen, për maladrèssa o për lòira, rivanda gnenitemo che a rije e féje 'l vers ai "polenton" che a le re-

gole fissà as ten-o, com'a l'è soa costuma.

As riva a 'd contradission da nen chërd-se: ël Papa, j'òm dè Stat foresté, comprèis fin-a 'l pressident mòro dla Somalia, j'ambassador estrangé e tuti ij foresté ch'a rivo ai micròfon nostran a parlo l'italian con acsan da "polenton", ma sempe mej d'un notòri presentador "tajacan" ch'a compariss da tuti jè scren televisiv e ch'a l'è nen bon a imité l'italian coret, nì an tramission nì quand ch'a s'esprim privatament.

Luciano Gibelli